

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԵՐԳԻԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա Ր Ո Ւ Ե Ս Տ Ի Ա Ն Կ Մ Ա Ն Վ Ր Ա Յ

Աւագ, զրձուձ 'ւանգրագէտ ժամանակներ կ'ապրինք մենք, Որ չնչ յարգեր ոչ քերթողն և ոչ ալ իր քերթուածներ. Բոլորովին տարբեր այն հին ու բարի օրերէն Ուր վրճարուած էր քերթողն ռակով, պսակուած՝ դափնիով: « Ժամանակներն ամէն հին՝ լաւ են¹ »: Եթէ ճիշդ է այս՝ ձիշդ է նոյնպէս հակառակն. ամէն ինչ լաւ է եւր նոր. Նոր թատերգներ, նրկարներ, յօրինուածներ ու զրքեր, Մինչեւ աշխարհ համօրէն դառնայ թոհրոհ խառնամառն: Այսօր մարդիկ անցեալին երբ կը նային՝ կ'աւաղեն կոշտ քարերով սալարկուած քաղաք բնակող հայրերնին. կոպտատարազ ուր տուններն ախրան մօտիկ ճակատով կը ըսուէին իրարու կարծես ճամբուն վերեւ նեղ. Ուր բաց ցանցէն կը թեւէր դէպ ի աստղերը ծրփին կիթառներու եւ քաղցրիկ վիներու ձայնը գողտրիկ՝ Խառնուած կոյս ձայներու՝ բոլորովին անհրահանգ Բայց վիպական զգացումով, անսեփեւեթ եւ անկեղծ. Ոննդը յատուկ մըշակոյթ չունէին այն ժամանակ, Շարժապատկեր չունէին եւ ոչ նոյնպէս ձայնագիր. Չէին առներ երգերնին՝ 'բաժնուական սրահներէն, Եւ որմերնին չունէին արդիական նրկարներ. Միայն թէ շատ շատ կ'ըլլար տըպագիր մ'հոն Տիւրքիի, փորագրուած Ռափայէլ մը կամ Խնամքով Ռայմոնտի²: Զուրկ ճշմարիտ ճաշակէ՝ կոպիտ էին եւ ապուշ, — Կշռոյթ իրենց քերթողներն ունէին ողջ նոյնպէս միտք. — Զարմանալի էր իրենց վիշիշին, նոյնպէս Գիցեանոյ, Թէհւ մարդոց դէմքն անոնց կապոյտ նկարած չըլլային, Բոց մը կանանչ մագերով, նարընջագոյն եւ կուրծքով, կամ դաշտանկար վեր ու վար՝ ինչպէս Հոտլեր³ ու 'նկերներ, Եւ Միքէլանժօ անոնց աստուածային կը թուէր Թէ՛ ծրագրով եւ թէ՛ իր յօրինուածով միապէս. Եւ մեծապանծ կը գովուէր ամենուրեք Զեւլինի Որուն գործերը նրման էին իրենց նիւթերուն. Անոնց դէմքերն ալ գրեթէ մրտայնացած* կը թուէին, Եւ ոչ թէ գերզ հատորներ ժայռի լեռնէն փըրցուած. — Յուցահանդէս զընկ՝ զընկ՝ եւ Երանդակն մէջ դիտէ Դարամայոյներն Ռոտէնի, եւ Արունտի ինչ կընայ 'լլալ: Գանձ մ'է ճաշակն՝ որ ի սպասն յանհետացաւ մեր օրերն Ամէնքէն, բաց ի քանի մը թողլըքուած մարգերէ:

Բան մը՝ զոր չէ կարելի սահմանել, իմաստ մեծ՝ փայլուն,
 Չոր չեն ատակ ներկատել խաժամուժին աշուրներն:

Ինչ է այս բանը: Ո՛չ, չէ՞ անի ոգի մը միթե,
 Յաւերժահարս մը, պարիկ մը, Դիցուհի մ'հեշտութեան:
 Մենք չենք կրնար գրկել զինքը. բայց օ՛ն հեղուս եկուր,
 Եւ երկունքիս միասին ջանանք իր դէմքը տեսնել:
 Չէ՞ ան* որ ստէպ կ'այցելէ խորհրդաւոր ըստուերին
 Մէն մի նրսեմ ներկարի ներկարուած մեծ Դիցեհանէն.
 Ան չէ՞ր որ երբ կ'ելլէին իր ըղեղին մէջ անոնք
 Կը յորինէր կը կազմէր անոնց գոյներն ու կեցուածքն.
 Ան որ միայն ընդունակ է դարերուն ներշնչել
 Որ նրմանին իրեն կամ թէ գէթ վըրան հիանան:

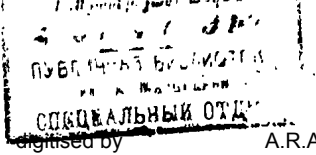
Եւ կ'ուզէ՛ր լըսել իր ձայնն այնքան քաղցր ու տըխուր.
 Ձի լըսուիւր հոն ուր մարդիկ կը խենդեցնէ Տիպիւսի
 Անմիաբան խազերով ամէնքը՝ բաց անոնցմէ
 Որ կը կեղծեն լըսել ինչ որ չունի նուազն իր սնամէջ.
 Այլ կը լըսուի հոն ուր փոխ կ'առնէ Շիւման բըլուրէն
 Կամ հովիտէն մըրըրիկ կամ սոխակին դայլայլկն:

Իսկ իր հոգին: Կ'ապրի ան՝ չըտեսնուած, չըլըսուած՝
 Մըտածումին մէջ՝ որ լոկ կ'արտայայտուի բառերով.
 Գեր քան հարուար նկարիչներն, ուերաժիտները հարտար
 Կը հրամայեն անոր լոկ բանաստեղծներն ըստ հաճոյս:
 Ճաշակն Անմահ տըւաւ ձև երազանքին Տանդէի,
 Եւ յարմարցուց Միլտոնի լեզուն ընտրած իր նիւթին.
 Ճաշակը մեզ կ'ուսցընէ գովել երբ յոյսը չունինք
 Հաւասարիւ անըստգիւտ քերթողութեանցը Բորի:

Կրնայ Հանճարն անճաշակ հըսկայ գործեր հանել դուրս.
 Այլ զի թերի են ձեւով՝ պիտի մնան զուրկ գովեստէ:
 Հանճարն արուեստն ուսցընէ թող զըծելու, շինելու
 Եւ ըստ կարի անձնիւր մասը կատարեալ յարդարէ,
 Խմաստութեամբ իւրբառուած եւ ճաշակով նրբացած.
 Պիտ՝ անապատն յօրինէ փափկութեան դրախտ իրը Եզեմ,
 Պիտ՝ ըլլան լայն պարտէզներն՝ անպարագիր աչքերէ,
 Կարծես յղացուած գործելու Անհունութիւնը չըքնաղ.
 Մտաւորականն՝ իրականն հաճոյապէս միացած,
 Ապրող մարմինն ու ապրող միտքը. այբրը դիւթիչ
 Որ կը կանչէ լուս՝ առուն, կը հոսեցնէ արցունքներ,
 Բայց որ սակայն երազներ կը բղխէ քաղցր ու քնքուշ.
 Գողար ըզգացումը եւ կամ մտածումը խո՛ր եւ խոհուն
 Չգեցած ամբիծ պատմութեանն ըզգայութեան ու ձայնի:

Ես կը կարծեմ թէ ամէն դար իր յատուկ չարն ունէր,
 Եւ ունէր կամ թէ ունէր պէտք երգիծող ուղղութեան.
 Բայց համօրէն չարերէն որ ամօթով կ'ընեն մեզ՝
 Այսօր ցայտունը պակասն է ճշակի սպարապալուն:

Ամէն քայլի կը գզանք պարթաւութիւնն ամէնքինս. —
 Խօլը՝ տըգեղն ամէն օր մեզ կը խընէ՛ր կը խոցեն:



Արուեստներէ գերազնիւ եւ հասարակ բաներէ
 ճաշակը խոյս կու տայ, շտալ կը բողբոջէ Ռումկութիւն,
 Պատուհանի պըսակներն եւ սողնակներն իսկ դըրան
 Կը կերտուէին զեղեցիկ զեղջուկներէն հինաւորաց.
 Տանիք, կզմինտըր, ծըխան կը շինուէին արուեստով
 Մարդոց ձեռքով որ չէին երբեք դպրոց յաճախած.
 Կ'աշխատէին եւ սակայն ճաշակաւոր ձեռքերով
 Ծրագրով իրենց գործին մէջ ճարտար վարպետ մարդերու:
 Իրաւ կան դեռ հիացմամբ հաւաքողներ, պաշտպաններ
 Հնութեան ամէն մի փորձիկ նըշխարներու, բեկորի.
 Խոհանոցի խեցիները Լուդուիկի Վեշտասան,
 Ուերեքտասան Լուդուիկի ժամանակին ըսկահներն՝
 Անոն որ թէյն ճննական կ'առնեն անագ դըզալով՝
 Կը դնեն շրքեղ սրահներու կարասեաց քով մեծագին:
 Ասոնք զանոնք կը սիրեն — ինչո՞ւ. զի հին են միայն,
 Կամ (եթէ նկար) զի անոնք զընած են զայն Տիւլինէն*:
 Տըզիտութիւնն իրենց ցոյց կու տան երբոր կ'անարգեն
 Արուեստագէտն անտէրունջ՝ հէք որ իրենց կը դիմէ
 Իրըր պաշտպան որ օգնեն հանդիսելու իր ողբերգն
 Այս անճաշակ դարուն մէջ, ազդեցութիւն կամ զընեն
 Ի գործ որ իր մէկ նըկարն ի ցոյց դըրուի հոս կամ հոն,
 Իր գեղօնները տպուի կամ իր թատերգն երգըցուի.
 Կընայ տաղանդ ունենալ, հանճար, ան չէ սակայն հին
 Իրենց համար, եւ որով ան չի կընար հաճոյ լլալ:
 Անքան խորունկ են անոնք խենդութեան մէջ որքան խենդն
 Որ Սարճընթի** վարպետի կու տայ անուն, եւ անոնց
 Որ կը կապկեն զինք դպրոց մը կ'անուանէ խօլաբար:
 Այ՛, արդ իսկ, արդ իսկ կան որ ունին կայծն աստուածեան,
 Թէեւ սովթին մընան մէջ յիմարներէ յաշաղկոտ:
 Աւա՛ղ. հանճարն անոնց հո՛ւպ ընդ հուպ ցիր ցունդ կ'անհետի,
 Ներկայ դարուն բարքերէն ապականած խեղաթիւր:
 Շատ շուտ անոնք կ'ըմբռնեն որ հանճարի՝ ճաշակի
 Կը մնան գործերն աննշմար — ցածին համար եւ պիղծին
 Զանց կ'ընեն ջիւնն ու չքնաղն — եւ հողինին կը ծախեն
 Յանկութիւնով շահերու կամ գարշանքի զգացուժով:
 Դար մըն է այս ուր յիմարք միահեծան կը տիրեն,
 Եւ որ կը թուի ճշմարիտ դըրախտ անմիտ մարդերու:
 Կը հռչակեն օրէնքներ կոկոզակիւ խրոխտանքով
 Ուսումներով նորանոր ամբոխն յապուշ կը կըթեն,
 Եւ կը խաբեն ժողովուրդն ու քննադատը նոյն իսկ,
 Կը պարտադրեն խորթ ճաշակ՝ ընդոտնելով հարազատն.
 Անոնք չունին ոչ տաղանդ եւ ոչ ալ խելք սըրամիտ,
 Այլ յաշաղկոտ՝ կը վախճան ընդհարուելէ Հանճարէ.
 Խաբէութիւն է արուեստն անոնց, ոսկին՝ նըպաստակն,
 Իրենց գործերն անարժէք, գայթակղութիւն եւ ամօթ:
 Փնտռել պատճառն անօգուտ պիտ' ըլլար, ո՛վ բարեկամք,

ինչո՞ւ ճաշակը քմահաճ պարզեց թեւերն որ թռչի.
Վասըն զի շատ պատճառներ անտարակոյս միացան
Մըթագնելու՝ մըրոնումներն եւ թիւրելու միտքն՝ ոգին:

Սուտգիւ ամէն ջանք կ'ընէ Մեքենական գիտութիւնն
Որ փոխանակ երկնքի ճամբուն Դժոխքինը ցուցնէ.
Դարձրելով զուարթ դաշտերը վայր աղբի ու մէզի,
Եւ մարդը վար գլորելով աւելի քան էջն ու շուն:
Գործարանաց մէջ մախիզ կ'աշխատի ան, կը պանկի
Խըղիկներու մէջ խըճող. կը խօթանայ կը մեռնի:
Հազարաւոր՝ բիրաւոր (արդ որ ամէնքն ազատ են)
Կ'ապրին զազիր գերիներ Մեքենական այս դրութեան,
Որ սուհաւիրքը մարտի կը սաստկացնէ տասն անգամ,
Հարկը անգամ աւելի բազմացնելով մահացումն,
Եւ անվերջ կռիւ մ'ընելով խաղաղութիւնը յաւէտ.
Եւ կեանքը Մահ մ'որ կ'ապրի աղմկայոյզ եւ մրոյլ,
Որ կը սպաննէ ամէն բարձրը մըտածում, ամէն յոյս. —
Ճաշակն այսպէս մըն է՝ երբ ատամներուն մէջ անուին
Կը ճաղատի մարդ: — Բայց ոչ. Մեքենաներն են միայն
Որ կը ցուցնեն թէ մեր դարն քաղաքակիրթ է եւ լոյս:

Ուրիշ պատճառ մ'ալ Մամուլն ունի իր մէջ ծըրարած.
(Պատճառ մարդոց մըտքէն իսկ չանցած անհուն չարիքի).

Ժողովուրդին ականջները կը վարժին սուտերու,
Եւ սափասուտ սուտերով կը շրջանայ աշուրնին.
Մտքերն իրենց պղծւած են խօլութեամբ կամ խաթար
Յիմարական զգացումով նրբացնելու ձալակներ:

Արուեստի այս դժբաղակ անկումին մէջ ունին մաս
Քաղաքագէտը, ունի՞ մաս եւ Պետութիւնը. թերեւս
Փորը է իրենց խաղացած դերը, թերեւրս եւ մեծ, —
Պետական մարդը գաղտնիքը պետութեան կը ծածկէ:
(Չեն պետութեան գաղտնիքներն երեք տեսներ լոյսն օրուան,
Պետութեան մարդն իր գործերն ուզածին պէս կը սքողէ.
Ան երբ իյնայ իր յաջորդը հրապարակ կը հանէ,
Ինչպէս գիտէք, եւ սակայն ճշմարտութեան կէտը լոկ):

Թերեւս ակնարկ մ'այլ եւ այլ պետութեանց վրայ օգտակա՛ր

Ըլլայ մեզի ցուցնելու թէ չեն անոնք համաձայն:
Ինչպէս ոմանք Արուեստները կը սիրեն պաշտպանել
Իւ կ'անարգեն ուրիշներն իրեն գատարկ՝ հեղզ գործեր:
Մեծ հասարակ պետութիւնք Աթէնք, Վրնէժ եւ Փլուքնտ
Էր սոսկային ճաշակի եւ մշակոյթի պակասէն.

Պետութիւններն հասարակ այսօր կը թուին կորսնցնել
Իրենց արուեստը, թէեւ նախագահները չընտրեն
Իշխանական ծագումէ. աւելի հեշտ կը ծախուին
Պոտլերի շքեղ տիպերը քան Բասին եւ Վլոդեր:

Ներկայ դարուս ռամկավար միապետներն որ ունին
Ինտելլագոյն միջոցներ անցընելու օրերնին,
Չեն հրամայեր նըկարել ջրաներկներ մեծածախս,

Որոնք պէտք է վճարուէին եւ կրնային տոգունիլ։ Սակայն երբեք Արուեստի համար եղաւ Դար մ'Ոսկի։ Սյն ատենի 'Տալիան ու Արցունիքներն իր տեսէք։ Տեսէք Պապին բարեկամը Ռաֆայէլ Հոռմի մէջ, Բեռնաւորուած գործերով՝ պատիւներով մինչեւ մահ։ Փլորենտիոյ մէջ կ'ելլէ դպրոց մը մեծ եւ հարուստ Համակրելի մականին տակ Վիհաշուք Լաւրենտի⁴, Հիմեք Վիլչին Միլանու մէջ ի պատիւ Մորոյին Ակադեմիան, հոյանուն՝ գիտուններուն մէջ դեռեւս⁵։ Մատուռայի մէջ Յուլիոս՝ պատուասիրուած նախ ի Հոռմ, կը գտնէ իր ձիւրքերուն դաշտ մը եւ տուն մը՝ իրեն⁶։ Բայց երբք դար ցատկելով թռչինք Հիւսիս եւ գտնենք Ջըրաներկները շրջեղ յղացուած մտքէն Լալդընի⁷։ Լալդըն կեցած է վերեւն իր դարուն մէն միայնակ, Որ իր արուեստն առանձին ուսաւ ու լաւ գործածեց։ Փնտռէ որչափ որ ուզես, զանոնք պիտի չըզտնես։ Չըկըցաւ Դրամն ելլել վեր դէպ այն սանդուղն Արուեստի։ Ոսկի կ'ելլէ դուրս առատ խրախունքներու, խաղերու, Գնեկու յոռի Դրոնըններ⁸, վարձատրելու հոպիտներ։ Միջօրէին եթէ մարտ հրատարակուէր՝ ցայգ չեղած Արդօքը քանի միլիոն պիտի ելլէր երեւան։ Բայց Հանճարին ի խրախոյս ե ոչ իսկ մէկ ըստերին⁹։ Փնտռէ ո՛ւր ալ որ ուզես, երբեք պիտի չըզտնես։

Մեռաւ ուրեմն ամէն պաշտպանութիւն հանճարի, կորաւ ճաշակը բնաջինջ իշխանական սրտերէ։ Շատ ատեն է Վայմարի¹⁰ արքունի թատրը տեսաւ կօթէն առոյգ առնական հասակէն մինչ ալեւոյթ։ Եւ Շիլլերեան հրաշակերտք չառին հոն ձեւ, չառին կեանք, Եւ այս ամէնը գի Դո՛ւքսը գիտէր զգալ, գիտէր տալ։ Այս եղկելի եւ դժբախտ օրերն որ մենք կ'անցընենք Ոչ մէկ յոյս չեն բերեր, ո՛հ, աւելի բարձր իրերու։ Թագը թագին կ'իշխայ վրայ մէն մ'հայրենի արքունեաց։ Ինչո՛ւ։ Ամբողջ աշխարհի դէմ կոռեցաւ Գերմանիա։ Իր իշխաններն ինչ ոճիւր գործեցին յայլս ազգին։ — Կարող չեղան անհամար թշնամիները փշրել։

Նկարէ՛ք՝ քերթող կորսնցնէն թող ապրապրանք ու դափնի, կամ փոխեն ոճն որ զովեն կամ վըճարեն յիմարներն, իսկ ես ինչո՛ւ՝ որ կը զգամ բոց մ'աւելի հրաբորբոք՝ Պիտ' ընէի փոյթ եւ հոգ պաշտպանութեան՝ համբաւի։ Մարդով պիտի բարձրանամ աշխարհատեաց թեւերով Եւ պիտ' երթամ Երեւակն ու մանեակները զըննել, Լուսնթագի համօրէն արբանեակները անցնիլ, Եւ յետոյ դէպ ի Երկինք՝ բեւեռաստղէն ալ անդին։

Կործանարարն Արուեստին չէ ճաշակի լոկ պակասն, Այլ եւ պակասը Սրտի, կեդրոնացմանն ալ իր հետ։ Կորուստ մարդուն իր մտածմանց մէջ սուզուելու կորովին,

Միակ պայմանը որով ըստեղծուեցան մեծ գործերն,
Առանց որուն Հանճարն ինք ծնած երկնային կըրակէն,
Ներշնչէն իսկ Շընորհքներն ու Մուսաններն համօրէն,
Խմաստութեամբ իսկ մարգուած եւ Ճաշակով նրբացած,
Զի կրնար բնաւ անապատը վերածել ղըրախտի,
Թէեւ հոգւոյն այլ եւ այլ ձիրքերը մեան կենդանի,
Յընտրեց եւ Բան հրահանգուած չըզարնըւիլ իրարու,
Միաւորուած իրարու մըշակոյթովը մօրթին
Որ կը նկարուի իրր անմահ ազնւութիւն գերազանց,
Պէտք է Հանճարը սակայն կեդրոնացման մէջ կորսուի,
Մոգական վեհ վերարկուն իր մըտածմանց ու խոկմանց,
Այսպէս մարգուած եւ զինուած պէտք է ճախրէ գօտէպինդ՝
Անհունութեան թեւերուն վըրայ հեծած՝ վեր ու վեր:
Երբ Պուրպոնի խուժաղութ բանակն Հըռոմ կը խուժէր,
Զելլինիի գնդակով ինկաւ իրենց զօրավարն՝
Եւ երբ դժբախտ այն քաղաքը կը տանջուէր, կը լլկուէր
Թալանուելով՝ պղծուելով բարբարոս՝ քիրտ զօրքերէն,
Վարձկաններու հըրոսակ մը կը փրթէր մոլեգին՝
Աըրշիւռ արեան՝ աւարի՝ ինք տակաւին ծոմ, ծարաւ՝
Դէպ ի պալատ մ'ամայի. կարծես թէ խոյս էր տըւած
Ամէն կեանք այն տունէն, զայն թողլով լրոին՝ ինչպէս մահ,
Բայց հաճ հոն անկատար նկարի մ'առջև նրստեր է
Մարդ մը խոհուն խորասոյզ՝ դէմքով մ'անդորր ու խաղաղ:
Պողպատներու շկահիւններ, հրազէններու ճայթիւններ
Ու խօշիւններ ահաւոր կը գոռան, ինք մըտասոյզ
Զի լըսեր, չի՛ զգար ուրիշ բան քան մոռային իր տեսիլն
Որուն հանճարն իր կ'ուզէ ստեղծագործել իրականն,
Եւ կանգ կ'առնեն զինուորներն. իր դէմքին գեղը պայծառ՝
Աչուրներով որ կարծես կը դիտեն վայր մ'երկնային,
Գեւ ի վերոյ երկրաւոր ամէն յոյսէ, միջոցէ,
Ազդեց վըրանին պատկառանք. ամօթահար հոգիով
Ու լուռ դարձան ու գացին իրենց ուղին, — եւ ան դեռ
Աչուրներով անթափանց Բաւերժութեան կը նայէր:
Մաճձոլայի՝¹⁰ նըմանակ որ մինչ Հըռոմ կը քանդուէր
Իր երկնային գաւառին տեսիլքին մէջ ապրեցաւ,
Պէտք է այսպէս ապրինք մենք, որոնց կեանքն է նւիրուած
Արուեստներու, Քերթութեան. այսպէս պէտք է նըկատենք
Մենք տեսիլներն որ Աստուած տըւած է մեզ որ տեսնենք,
Մինչև որ հուսկ կարենանք մենք ալ պշնուլ Բաւերժին:

ԶԱՐԼՁ ՌԻԶԱՐՏ ԳԱՄԵՒԷԼԼ

Թարգմ. Հ. Ա. ՂԱԶԻԿԵԱՆ